

tetbe véve: a menekült/elüldözött népesség a maga volt honában zömmel az iparos és paraszti középréteget képviselte. Azaz, a jövevény-kisebbségnek aránytalan státuszvesztését kellett elszenvednie minden teherkiegyenlítés ellenére, aminek a keserősége tovább élhet a leszámazottakban. A kényszerű életmód-váltás (üzemi munkás, alkalmazotti életforma) más oldalról is gyakran súlyosan megviselte a kedélyeket.

A történész ide vonatkozólag kemény bírálatot fogalmaz meg a revíziós ideológia foglyává lett honfitársi szervezetek címére: fontosabbnak bizonyult számukra az eszmei politizálás a határok visszarendezésével kapcsolatban (amiben persze még igazolta is őket a magas politika a hidegháborús ideológiai szólamaival), mint a gyakorlati érdekvédelem övéik beilleszkedésével összefüggésben. Korholja egyszersmind a választóiknak politizáló tömegpártok szemforgatását is abban a tekintetben, hogy - szakítva a kezdetek osztatlan és makulátlan szolidaritásával - a továbbiakban nem kívánták kockáztatni egyéb témákban a teherkiegyenlítést álló többség támogatását a kedvezményezett kisebbség érdekében történő határozottabb kiállással.

A kutató egyébiránt biztosítja szűkebb szakmai és szélesebb körű közönségét arról, hogy kritikai észrevételeivel nem kívánja kétségbe vonni a tárgyalt teherkiegyenlítési-vállalás vívmány értékét. Még a lehetőségekhez mérten elért sikerét sem, csupán szót emel a társadalmi erőviszonyok tényleges adottságaival, még oly demokratikus viszonyok között zajló folyamatok valós, minden önámítást mellőző megítélése, a történeti tisztánlátás érdekében, s vallja azt is: mennyi vétkes mulasztás történt, történik más helyeken hasonló problémák kezelésében. S folytatni szándékozik vizsgálódását.

Komáromi Sándor

KISEBBSÉGI JOG

A helynevek szabályozása mint akut kérdés az olaszországi Dél-Tirolban

Hilpold, Peter: Die Südtiroler Ortsnamenregelung – ein rechtlich unlösbares Problem? = Europa Ethnica. Vol. 74. 2017. No. 1-2. 29-38. p.

Tirol – a délen határos, szekularizációja után (1803) hozzászolgált Tridenti Hercegség területével kiegészülve – a Keleti-Alpok vonulatait a déli lejtőivel felölelő, ősbajor múltú történelmi régió, melynek utóbb mind nagyobb része Habsburg-ausztriai birtokba kerül, az első világháborút lezáró Saint Germain-i békeszerződés a Brenner-hágó, illetve az Alpok gerincvonala alatti részt 1919-ben pedig átruházza Olaszországra. Az így létrejött „Dél-Tirol” egyébiránt az egykori bajor grófság súlyponti térségét foglalja magába - történelmi központjával: Merán/Meranóval. Eredeti bajor-osztrák nyelvi arculata legalább a hegyvidéki településeken máig nem hígult, az azonnali, durva olaszosítás az 1930-as évek végéig csak az Etsch/Adige völgyi új centrum, Bozen/Bolzano térségéig képes elhatolni. A tridenti/trentói alrégió (*Trentino*) ezzel szemben átfogóan elolaszosodik már a 18/19. század folyamán, s nyelvi arculatával mint „Olasz”-, alias „Talján”-Tirol (*Welsch Tirol*) német vagy rétoromán, más néven ladin szórványai ellenére mindinkább el is különül „Német”-Tiroltól. A „Tirol” nevet az olasz politika természetesen törli a szótárából, a nemzetközi szóhasználat a *Dél-Tirol* nevet - az olasz *Alto Adige* helyett - pedig fenntartja (a maga elcsatolt részével) Német-Tirolnak.

„Német” Dél-Tirol alaposan megszenvedti a közjogi viszonyok minden vonatkozásában elindított olaszosító kampányokat. A kilátástalan helyzetben Ausztria birodalmi német bekebelezése után megállapodás jön létre Hitler és Mussolini között a német ajkú lakosság anya-

országi területre történő kivonásáról, az érdemi megvalósításnak gátat szabnak azonban az újabb világháborús események. Mussolini bukása után a Wehrmacht inkább már megszállás útján „biztosítja” az övezetet, a német visszavonulás nyomában azonban az olasz uralom visszatér. Az 1946-ban Párizsban megkötött osztrák-olasz egyezmény végül történelmileg először szavatol autonómiát Bolzano/Bozen megye – „Német” Dél-Tirol – számára. Róma a végrehajtás során számító taktikával ugyanakkor újraegyesíti az elcsatolt kettős régiót (*Trentino-Alto Adige*), majd 1948-as „autonómia-statútumában” a jobbiztosítás mértékét a német ajkú „kisebbség” így összeszámított, helyi abszolút többségtől függetlenített lakossági arányára maximálja, már amennyire eleget tesz az alapkívánalmaknak. A dél-tiroli némettség (és egyidejűleg a ladin szórvány) autonómia-jogaiért vívott, egy időre fegyveres harccá szélesedő küzdelme – az ENSZ hathatós közreműködése mellett – lényegében csak az újabb tárgyalások nyomán 1972-ben elfogadott, gyakorlati eredményeiben 1990 körül beérő „második autonómia-statútummal” jut nyugvópontra. A kései, sok tekintetben példaértékkel bíró eredmények a kisebbségi jogok szimbolikus terein, mint a helynevekkel összefüggésben, azonban még mindig alapvető kívánnivalókat hagynak maguk után. A hiányosságok számon kérhetők egyszerre a nemzetközi, a kisebbségi vagy akár a regionális jogok oldaláról. Az akut problematika háttérben az eredendően túlhajtott, sematikus olaszosítás eredményeinek politikai bebetonozása áll.

Az átnevező buzgalom az olasz irredenta részéről (E. Tolomei, utóbb Mussolini által is felkarolt politikai aktivista fő közreműködésével) megéled már jóval a világháború befejezése és a határrendezés előtt, hogy a béketárgyalásokhoz mellékelt térképeket végül már a fordításnak álcázott vagy eleve légből kapott helynév készlettel tálalhatta. A nevek első jegyzékét publikálják is 1916-ban, a kataszter az uralomváltás után pedig – a német eredeti nevek betiltásával kísérve – hamarosan törvényerőre emelkedik időről-időre bővített kiadásaival. A német megszállás visszaállítja a német eredeti elnevezések jogait, mindenestre anélkül, hogy az olasz párhuzamot hatályon kívül helyezné. A továbbiakra nézve a párizsi szerződés (1946) és ennek nyomdokain az új felállású Trentino-Alto Adige régió kereteire szabott autonómia-statútum (1948) elő-

ször rendelkezik a nevek kétnyelvűségéről – természetesen a meglévő, hivatalos, vagyis a Tolomei-féle olasz névkataszter alapján. (A statútum a párizsi kívánalmakat legfeljebb a rétoromán-olasz kétnyelvűség beiktatásával lépi túl.) A hiányosságokon e pontban a más tekintetekben előremutató 1972-es autonómia-rendezés sem segít, ragaszkodván továbbra is a mesterséges úton létrejött, kezdettől a legélesebb, érzelmeikkel túlfűtött viták keresztüzében állt „törvényes” névkataszterhez.

*

Az E. Tolomei-féle jegyzékekre alapozott helynév-törvény máig tartó vitája során az ellentétes álláspontok nehezen mozdulnak a kreált névanyag teljes elvetésének, ill. e követelés merev elutasításának álláspontjáról. A vita nem csak a törvény politikai legitimitációját, restriktív fogantatását érinti, de legalább annyira élesek az ellenvetések a nyelvi tekintetben ugyancsak erőszakolt, egyszersmind a német megfeleltetés szempontjából többnyire alkalmatlan névformák és névtartalmak vonatkozásában. Lassanként mégis talán prioritást nyer a kompromisszumok keresése. Az utóbbi tíz év során ismertté vált legalábbis több, ez irányú kezdeményezés. Javaslatként felmerült például a makro-, illetve kistrégió szerinti differenciálás lehetősége, melyben a kistrégiót reprezentáló névanyag megsűrűhetővé válna. Egy másik javaslat az olasz elnevezések tényleges használatának, meggyökeresedésének vizsgálatát szorgalmazta. Ezeket és hasonlókat érintően az egyes igazgatási szintek és szakbizottságok között folyó, ráérős és óvatoskodó egyeztetések kellő alapossággal járnak körül a jogtechnikai útvesztők buktatóit főképp az alkotmányosság szempontjából, de középtávon kirajzolódni látszik a reform szándéka. Mérföldkönek nevezhető a helynevek standardizálására hivatott országos helynév-bizottmány, illetve a kartográfiai tanács létrehívása (2012), melyekben a vonatkozó törvény vétőjogot biztosít a helyi szinteknek.

Sok tekintetben segítik az előrehaladást a nemzetközi jogi viszonylatban egyre-másra napvilágot látó ajánlások és állásfoglalások, valamint a mintavételi (joghasonlító) lehetőségek a nemzetközi gyakorlat szemhatárán. A nemzetközi jogforrások dél-tiroli szemszögből – rele-

vancia szerinti sorrendben az alábbiak (a tanulmány részletesen meg is jelöli a gyakorlati vonatkozásokat):

- az ENSZ gazdasági-társadalmi bizottsága (ECOSOC) földrajzi név-standarddal foglalkozó csoportjának (UNGEGN) határozata (1990),
- az ún. Martinez-Cobo beszámoló (szintén az ENSZ kereteiben) az őslakos népek kisebbségvédelméről, különös tekintettel az oktrojált helynév-adás gyakorlatára mint kulturális agresszióra (1986),
- a 2007. évi deklaráció az őslakos népek kisebbségi jogait illetően,
- az európai keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (1995),
- az EBESZ-kisebbségpolitikai főmegbizott oslói ajánlásai (1998),
- a regionális és kisebbségi nyelvek chartája (1992, megjegyzendő: Olaszország ezt nem ratifikálta).

Empírikusan csak megszorításokkal alkalmazhatók a joghasonlító lehetőségek egyes (az európai kontinensen keresendő) államok regionális és kisebbségi politikájában fellelhető jogpolitikai gyakorlat mintáival kapcsolatban. E tekintetben mindenekelőtt a dél-tiroli régióval éppen szomszédos Ausztria – nem kevésbé nehézkesen formálódó, ugyancsak a helynevek kérdéskörében kritikus – karintiai szlovén vonatkozású eredményei tarthatnak számot különös érdeklődésre. Külön kiemelhető a megoldásokra szánt fáradozások kompromisszumos stratégiája, ami szemmel láthatóan Dél-Tirolban is kényszerítővé válik. (Az itt ismertetett tanulmány szerzőjének másik publikációja épp az ausztriai összefüggéseket érinti, lásd a Kisebbségkutatás 2017. 2. számában.)

Komáromi Sándor

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

Az erdélyi hadjárat

Magyarosi Sándor: Az 1916. évi erdélyi hadjárat. = Székelyföld, 21. évf. 2017. 6. sz. 22 – 97 p.

1916. augusztus 27-én indítottak támadást a románok Erdély elfoglalására, és ezzel az addig semleges Románia az antant oldalán belépett az első világháborúba. A hadba lépés Románia számára kezdetben súlyos következményekkel járt (a központi hatalmak kiszorították Erdélyből a románokat, majd Románia nagy részét is elfoglalták) hosszabb távon azonban mégis szerencsés volt: az egykori Partium, Erdély és Bukovina megszerzéséhez vezetett.

A román hadba lépés előkészületeiről tudomást szerzett a Monarchia állami és katonai vezetése is, de Tisza István az uralkodónak címzett figyelmeztetése dacára, sem a Monarchia, sem Németország hadvezetése nem számolt komolyan a román támadással, így a központi hatalmak hadseregét a román támadás váratlanul érte.

Meglehetősen pontos adatok állnak rendelkezésre a szemben álló felek haderejéről. A román hadsereg létszáma 833601 főre rúgott, az állomány 80%-át a gyalogság tette ki, viszont a gyalogos katonáknak csupán a felét látták el puskával, nagyon kevés géppuskával rendelkeztek, a kézi gránát használatára – pedig a hadjárat megindítását követően jelentős mennyiséghez jutottak – ki sem képezték őket. Hasonlóan siralmas volt a tüzérség felszerelése valamint Románia vasúthálózata, a csapatok nagy része írástudatlan földművesekből állt, a vezérkar elévült harcászati elveket vallott stb.

A román támadást követően a központi hatalmak harcoló alakulatokat csoportosítottak át a nyugati, keleti és az olasz frontról: a beérkező osztrák – magyar hadosztályok száma 12, a németeké mindössze 9 egy-